

ERTUĞRUL ZENGİN • Akıncılar Hareketi

ERTUĞRUL ZENGİN 1985'te İstanbul'da doğdu. 2008 yılında, Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü lisans programını tamamladı. “*The Political and Social Thoughts of Satı Bey: Exploring the Ideology of an Ottoman Patriot*” adlı yüksek lisans teziyle Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nden 2010 yılında mezun oldu. 2017 yılında Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü bünyesinde “Bir Toplumsal Hareket Olarak Akıncılar: Türkiye’de İslâmci Öznenin Kurulumu ve Eylemi” isimli doktora tezini savundu. Halen Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde görev yapmaktadır.

İletişim Yayınları 2976 • Araştırma-İnceleme Dizisi 484

ISBN-13: 978-975-05-3034-0

© 2021 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2021, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

YAYINA HAZIRLAYAN Cemil Aksu

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Akıncılar'ın bir mitinginden, 1970'li yıllar

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ERTUĞRUL ZENGİN

Akıncılar Hareketi

1970'lerde İslâmcı Gençliğin
Oluşumu ve Eylemi

Ahmet Ay Hocam'a...

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	11
TEŞEKKÜR	13
GİRİŞ	15
İslâmcılık	17
Metot	25
BİRİNCİ BÖLÜM	
TÜRKİYE İSLÂMCIĞININ ENTELEKTÜEL KÖKLERİ	29
Muhafazakâr milliyetçilik içerisinde İslâm ve İslâmcılık: Nurettin Topçu ve Necip Fazıl	31
Demokrat Parti döneminde milliyetçiler ve toplumsal hareketin imkân(sızlığı)	38
Darbe, siyasallaşma ve tercümelemler: 1960 sonrası Türkiye İslâmcılığının entelektüel doğuşu	44
İKİNCİ BÖLÜM	
TÜRKİYE'DE İSLÂMCI TOPLUMSAL-SİYASAL HAREKETİN DOĞUŞU	59
İslâmcı hareketin sosyo-ekonomik kökenleri	62
İslâmcı hareketin siyasal örgütlenmesi: Milli Nizam ve Milli Selamet Partisi olayları	71
1975 öncesi MNŞP'nin kısa kronolojisi	74

İslâmcı hareketin gençlik örgütü olarak Milli Türk Talebe Birliği.....	90
12 Ağustos'tan 12 Mart'a MTTB'nin İslâmcılaşma süreci.....	108
12 Mart 1971 sonrası MTTB.....	114

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAREKET VE TEŞKİLAT: YAPILANMA SÜRECİNDE AKINCILAR HAREKETİ	121
İslâmcı toplumsal hareketin örgütü olarak Akıncılar teşkilatının doğuşu.....	131
<i>Akıncılar Derneği'nin kuruluşu</i>	137
Hareketten teşkilata: İslâmcı gençlik hareketinin erken dönem örgütlenişi.....	138
Örgütsel, ideolojik, siyasi yapılanma ve farklılaşma sürecinde Akıncılar hareketi (22 Ağustos 1976 - 5 Ocak 1978).....	142
<i>Akıncılar hareketinin birinci döneminde örgütsel yapılanması</i>	144
<i>Akıncılar hareketinin birinci döneminde ideolojik yapılanma</i>	145
<i>Akıncılar hareketinin birinci döneminde siyasi farklılaşma</i>	152

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MÜCADELE VE ÖZNELEŞME SÜRECİNDE AKINCILAR HAREKETİ	167
Akıncılar hareketinin pasif mücadele dönemi (5 Ocak 1978 - 11 Şubat 1979).....	169
<i>Pasif mücadele döneminde Akıncıların siyasi söylemi ve programı</i>	170
<i>Pasif mücadele döneminde İslâmcı gençlik hareketinin siyasi mücadelesi</i>	176
<i>İran İslâm Devrimi ve İslâmcı harekette ideolojik arayışlar</i>	183
Öznelleşme sürecinde Akıncılar: İran Devrimi sonrası aktif mücadele dönemi (11 Şubat 1979 - 12 Eylül 1980).....	188
<i>Sakarya Mitingi ve evrensel İslâmi uyanışın parçası olarak Akıncılar</i>	193
<i>Aktif mücadele döneminde İslâmcı gençlik hareketinin ideolojik arayışları</i>	200

<i>Akıncılar hareketi üzerinde</i>	
<i>siyasi sistem baskısı ve derneğin kapatılışı</i>	220
<i>Akıncı Gençler Derneği'nin kuruluşundan</i>	
<i>Kudüs Mitingi'ne: Parti ve hareket</i>	223
<i>Aktif mücadele döneminde sosyalist</i>	
<i>ve Ülkücü hareketler karşısında Akıncılar hareketi</i>	230

BEŞİNCİ BÖLÜM

AKINCILAR HAREKETİNİN TOPLUMSAL MOBİLİZASYONU	241
1979 kuşağı İslâmcı gençlerin toplumsal ve kültürel kimliği	244
1969 sonrası İslâmcı gençliğin sosyo-politik oluşumuna bakışlar	253
<i>Dergâh, cemaat ve âlim:</i>	
<i>1970'lerde İslâmcı gençliğin dinî teşekkülü</i>	260
<i>İslâmcıların sosyo-kültürel oluşumlarının mekânı olarak MTTB</i>	270
<i>MTTB'den Akıncılara geçiş:</i>	
<i>Siyasi-kültürel oluşumdan siyasi aktivizme doğru</i>	274
<i>MSP ve Erbakan: İtaat ile otonomi arasında</i>	
<i>İslâmcı gençliğin siyasi oluşumu</i>	276
Akıncılar Derneği'nin iç ve dış örgütlenme çalışmaları	281
<i>Akıncılar Derneği'nin iç örgütlenmesi</i>	281
<i>Akıncılar hareketinin dış örgütlenmesi olarak</i>	
<i>meslek örgütlenmeleri</i>	290
<i>Akıncılar hareketinin dış örgütlenmesi olarak</i>	
<i>öğrenci örgütlenmeleri</i>	294
Örgütlenmeden eyleme geçiş: Akıncılar hareketinin faaliyetleri	304
SONUÇ	315
KAYNAKÇA	325
DİZİN	347

KISALTMALAR

Ak-İş	Akıncı İşçiler Derneği
Ak-Mem	Akıncı Memurlar Derneği
Ak-Der	Akıncılar Derneği
Ak-Genç	Akıncı Gençler Derneği
ADMMA	Ankara Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi
AP	Adalet Partisi
AÜİF	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
Dev-Genç	Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DMMA	Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi
DP	Demokrat Parti
Hak-İş	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu
IGB	İlerici Gençlik Birliği
İHL	İmam-Hatip Liseleri
İHO	İmam-Hatip Okulları
İHOMF	İmam-Hatip Okulları Mezunları Federasyonu
MBK	Milli Birlik Komitesi
MC	Milliyetçi Cephe
MDD	Milli Demokratik Devrim
Mef-Der	Mefkureci Öğretmenler Derneği
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi

MİSK	Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu
MNP	Milli Nizam Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
MTTB	Milli Türk Talebe Birliği
SD	Sosyalist Devrim
Tek-Bir	Teknik Elemanlar Birliği
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TMGT	Türk Milli Gençlik Teşkilatı
TMTF	Türkiye Milli Talebe Federasyonu
TÖB-DER	Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği
TÖDMF	Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu
ÜKD	Üniversiteliler Kültür Derneği
YİE	Yüksek İslâm Enstitüleri

TEŞEKKÜR

Akıncılar hareketi üzerine yazılan bu eser, ilk olarak Temmuz 2017'de Galatasaray Üniversitesi'nde sunduğum doktora tezinin elden geçirilmiş halidir.

Araştırma ve yazma sürecinin her safhasında okuma ve eleştirileriyle, yönlendirici ve yardımcı olan danışmanım, hocam, Doç. Dr. Özgür Adadağ'a şükranlarımı sunarım. Bu sürece yorumlarıyla katkıda bulunan, ilkeli ve güçlü bir akademisyenin nasıl olması gerektiğinin örneği olan Prof. Dr. Füsün Üstel'e, eleştiri ve bilgisinden istifade ettiğim Prof. Dr. Ferhat Kentel'e, Doç. Dr. Hakan Yücel ve Doç. Dr. Enes Kabakçı'ya şükranlarımı sunarım.

Yazma sürecini dostlukları ile keyifli hale getiren, zaman zaman yaptığımız oturumlarda birbirimizin yazdıklarını didik didik ettiğimiz ve geri bildirimlerde bulunduğumuz İdil Çetin, Abdullah Kıvanç Esen ve Süleyman Sidal'a teşekkür ederim.

Bu araştırmanın yapılabileceğini bir "fikir" olarak ilk defa ortaya atan Kazım Baycar'a, yakın okuma ve eleştirileriyle ve moral desteği için Feyzullah Yılmaz'a, gerek araştırma sürecimde gerekse de şahsi entelektüel oluşumumda bana desteği için Dr. Halil İbrahim Yenigün'e şükranlarımı sunarım.

İslâmcılık üzerine beraberce düşündüğümüz Yusuf Enes Sezgin, Ammar Kılıç ve Abdullah Altundal başta olmak üzere

re İstanbul Düşünce Evi'nin (İDE) değerli mensuplarına teşekkür ederim.

İslâmcı Dergiler Projesi ile İslâmcılık çalışmalarına yepyeni bir dinamizm getiren İLEM'e ve bu çalışmaların koordinasyonuna yoğun emek veren Doç. Dr. Lütfi Sunar'a teşekkür ederim.

Kitaplaşma sürecinde verdiği destek ve tavsiyeler için hocam Dr. Ebru Deniz Ozan'a, değerli meslektaşlarım Dr. Volkan Gül ve Ramazan Güreşçi'ye ayrıca minnettarım.

Kitaplaşma sürecindeki geri bildirimleriyle bu kitabın oluşumuna ciddi katkıda bulunan Tanıl Bora'ya şükranlarımı sunarım.

Ve eşim Büşra Zengin'e araştırma ve yazma sürecinde bana karşı gösterdiği sabrı ve desteği için sonsuz teşekkür ederim.

GİRİŞ

6 Eylül 1980 günü, 12 Eylül askerî darbesinden 6 gün önce, Konya tarihî günlerinden birini yaşadı. İleride “Kudüs Mitingi” olarak anılacak olan, tam ismiyle “Kudüs’ü Kurtarma Günü Mitingi ve Yürüyüşü”, bizzat Necmettin Erbakan’ın katılımıyla düzenlendi. Mitingi dönemin İslâmcı gazetesi *Yeni Devir*’e göre “milli gençlik” düzenlerken¹ dönemin diğer önde gelen İslâmcı gazetesi *Milli Gazete*’ye göre ise Milli Selamet Partisi (MSP) düzenliyordu.² *Cumhuriyet* gazetesi ise “milli gençliğin” ismini koyarak ve bu iki faili bir araya getirerek mitingin “MSP ve Akıncılar” tarafından gerçekleştirildiğini ifade edecekti.³ Kudüs mitingi ile ilgili haber metinlerinden anlaşılacağı üzere 12 Eylül öncesi ismi yan yana yazılabilen iki İslâmcı aktörden; parti ve gençlikten bahsedebiliyoruz. Bu çalışmada, 12 Eylül öncesinde Türkiye İslâmcılığının en ciddi siyasi-toplumsal görüntüsünü veren bu mitingle adı anılan, bu iki aktörden ikincisi, bir toplumsal-siyasal hareket olarak İslâmcı gençlik hareketi Akıncılar konu edinilecektir.

1 “Kudüs’ü Kurtarma’ Miting ve Yürüyüşü Yapıldı”, *Yeni Devir*, 7 Eylül 1980.

2 “Yahudiler Lanetlendi”, *Milli Gazete*, 8 Eylül 1980.

3 “MSP’nin Kudüs Mitingi’nde Cübbe ve Feslerle Yüründü. İstiklal Marşı Söylenirken Bir Grup Yere Oturarak ‘Ezan Sesi İsteriz’ Diye Slogan Attı”, *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1980.

1969'da Milli Türk Talebe Birliği'nin 49. genel kurulunda Burhaneddin Kayhan'ın başkan olarak seçilmesi, aynı yıl Necmettin Erbakan'ın önderliğinde Bağımsızlar Hareketi'nin genel seçimlere katılma kararı alması ve ardından Ocak 1970'te Milli Nizam Partisi'nin kurulması, 1950'lerden itibaren gelişen İslâmcı toplumsal harekete siyasi bir karakter kazandıracaktır. 1969'daki bu ilk siyasallaşma dalgasını 1975 sonrasında ikinci bir dalga izleyecektir.

Bu kitapta 1975 Aralık ayında resmen kurulan Akıncılar Derneği bünyesinde 1976-1980 arası örgütlenen Akıncılar hareketinin oluşum ve eylemine odaklanılacaktır. Bu çalışmanın ana hipotezi ise 1976-1980 arasında İslâmcı gençlik hareketinin dönemin hâkim İslâmcı aktörü olan Milli Selamet Partisi'nin yanında ve hem siyasi sisteme, hem de sosyalist ve Ülkücü gençlik hareketleri karşısında bir siyasi özne olduğu ve buna bağlı olarak bir eylemlilik içinde olduğudur. Söz konusu hipotez, bu araştırma boyunca İslâmcı gençlik hareketinin teşkilatlanma, ideolojik yapılanma, siyasi farklılaşma ve toplumsal mobilizasyon kapasite ve etkinliğinin değerlendirilmesi yoluyla sınanacaktır.

Akıncılar Derneği toplumsal alanın ideolojik çizgiler etrafında siyasallaştığı 1975 sonrasında MTTB'nin öğrenci odaklı örgütlenmesini de aşacak şekilde işçi ve memurlar gibi toplumun diğer kesimlerine yöneldi. Aralık 1979'da Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılmasına kadar Türkiye genelinde 500'ü aşkın şubeye ulaşan Akıncılar Derneği'nin ardından Mart 1980'de Konya merkezli olmak üzere Akıncı Gençler Derneği kurulmuştur. 12 Eylül 1980 darbesinin ardından Akıncı Memurlar, Akıncı İşçiler ve Akıncı Sporcular Derneği ile beraber Akıncı Gençler Derneği'nin de kapatılmasıyla Akıncılar hareketi fiilen son bulmuştur. 1976 yılını ağırlıkla teşkilatlanmayla geçiren Dernek, 1977 sonrasında İslâmcı gençlik hareketinin örgütü olarak rakip siyasal hareketlerle alan mücadelesine girişti. Özellikle İran Devrimi sonrası faaliyetleri göz önüne alındığında İslâmcı hareket içerisinde belirli bir otonomi ve etkinliğe sahip olduğu gözlemlenen hareketin failliği içinde bulun-

duğu politik ve toplumsal imkân ve kısıtlar içerisinde değerlendirilecektir.

İslâmcılık

Bu kitapta, Akıncıların, bir kuşağın, bir gençlik grubunun, daha da basitleştirirsek bir topluluğun “İslâmcı” olduğunu iddia ediyorum. Asef Bayat’ın İslâmcılık tanımından yola çıkarak İslâmcılığı en temelde bir siyasi teoloji, bir din yorumu olarak tanımlıyorum. Bayat’a göre İslâmcılık, İslâm’ı sadece Tanrı’yla kurulan metafizik bir bağ ya da bireysel ahlâki normlar bütünü veya aşkın bir geleneğin sürüklediği bir kültür olarak değil toplumsal ve siyasal içerimleri olan bir ideoloji olarak tanımlar.⁴ Halil İbrahim Yenigün’ün temel İslâmcı aksiyom olarak tanımladığı bu yoruma göre İslâm sadece inançlarla, ibadetlerle ve bireysel ahlâkla ilgili değildir; o bütün bir hayat tarzı olarak toplumsal davranış kuralları (etik), iktisat ve öncelikli olarak da siyasetle ilgili prensipler içerir.⁵ Bir İslâmcı elbette Müslüman olması itibariyle Tanrı’yla metafizik bir bağ kurmuştur; kurduğu bu bağın neticesinde ahlâki hayatını düzenleyen İslâmi normlara da dikkat göstermesi beklenir. Gündelik hayat içinde oluşmuş, İslâm’ın ideolojik yönünü örttüğünü düşündüğü kimi geleneklere karşı çıksa bile İslâm’ın kültürel yönünü büyük oranda benimser, en azından yadsımaz; ancak İslâmcının asıl vurgusu İslâm’ın bir hayat görüşü (ideoloji) olduğudur. İslâm, İslâmcıya göre toplumsal, siyasal ve ekonomik hayata liberalizm ve sosyalizm gibi hitap eder, dahası hayatı kendi doktrinleştireceği ilkelerle biçimlendirme ve dönüştürme yeterliliğine ve gücüne sahiptir.

Bir toplumsal hareket olarak İslâmcı gençlik hareketi “Türkiye İslâmcılığı” bağlamında tartışılacaktır. Türkiye İslâmcılığı, Türkiye’de devletin toplumsal hareketleri algılama, kabul

4 Asef Bayat, *İslâm’ı Demokratikleştirmek: Toplumsal Hareketler ve Post-İslâmcı Dönüş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015 s. 38.

5 Halil İbrahim Yenigün, “The Political Ontology of Islamic Democracy: An Ontological Narrative of Contemporary Muslim Political Thought”, yayımlanmamış doktora tezi, Virginia University, 2013, s. 20-21.

etme ve reddetme tecrübesinin İslâmcı hareketin gelişiminde bağlayıcı bir yönü olduğunu ifade eder. Bu devlet adı verilen mekanizmayı kadir-i mutlak kabul etmek anlamına gelmesede devleti ya da daha özgül olarak ifade edersek siyasal sistemin yapısının, belirli bir toplumsal hareketin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde aktif bir muhatap olarak kabul etmek demektir. Özellikle Türkiye’de siyasal sistem-toplumsal hareketler ilişkisi açılma ve büzülme diyalektiğiyle ilerler. Türkiye İslâmcılığı penceresinden baktığımızda bu açılma ve büzülmelelerin kurucu etkileri olmuştur. İddiam odur ki, Türkiye İslâmcılığı çeşitli momentlere sahiptir. Bu momentler sistem ile İslâmcı hareket arasındaki karşılaşmalarla belirlenmiştir. Bu kitapta 1969 ve 1979 momentlerini gençlik hareketi zaviyesinden inceleyeceğim. Ancak tarihsel köklerin hatırdta tutulması için 1924-1925 ve 1949-1950 momentlerini de göz önünde bulundurmak gerekir.

Türkiye İslâmcılığının ilk momentleri olan 1924-1925 momentleri ağır bir büzülmeyi ifade eder. 3 Mart 1924’te TBMM’ce kabul edilen üç yasayla sırasıyla Şer’iye Evkaf Vekâleti kaldırılmış, vakıf malları Vakıflar Genel Müdürlüğüne devredilmiş, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreseler kapatılmış, İslâmi eğitim devlet kontrolünde sınırlandırılmış ve daraltılmış; en önemlisi halifelik kurumu kaldırılarak İslâm’ın devletin hâkim kimliği olma niteliği ortadan kaldırılmıştır. Ancak İslâmcı hareket açısından halifelik kaldırılmasından daha ağırı, Şeyh Sait İsyânı’nın ardından Hıyanet-i Vataniye Kanunu’yla beraber İslâmi herhangi bir örgütlenmenin içerisinde bulunan kişinin “vatan haini” sayılmasıdır.

1925 yılı itibarıyla Türkiye’de İslâmcı oluşumların manzarasına baktığımızda aslında kısıtlı bir topluluktan bahsetmek icap eder. II. Meşrutiyet İslâmcılığı bakiyesi Mehmet Akif, Elmalılı Hamdi Yazır, Şemsettin Günaltay, İzmirli İsmail Hakkı gibi isimler mevcuttu. Ancak bu isimlerin siyasi sistemin İslâmcılığa kapılarını kapattığı bir ortamda yapabilecekleri şeyler kısıtlıydı. Söz konusu entelektüellerin belirli bir toplumsal hareketlenmeyle uğraşabilmeleri mümkün değildi, hayatlarını

kalemleriyle ve memurlukla geçirmiş kişilerdi. Yeni gelişmeler karşısında ya küseceklerdi ya da bir şekilde uyum arayışına gireceklerdi. Nitekim bu isimlerin tepkileri bu iki tavır arasındaki tonların yansıması olacaktır.⁶

Cumhuriyet rejiminin ve tek parti iktidarının karşı karşıya geldiği örgütlü kesim, belli bir toplumsal tabana sahip olan Halidi Nakşibendilerdi. Naksibendilik, Türkistanlı Hacı Bahaeddin Nakşibend (ölümü 1389) tarafından kurulmuş şeriata ve Sünni kimliğe sıkı bağlılığıyla kısa sürede yayılma göstermiştir.⁷ Şeyh Mevlana Halid-i Bağdadi'nin (1776-1827) vefatından sonra Halidiyye olarak anılacak tarikat, Kürdistan'a, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun yanı sıra Suriye, Irak, Dağıstan, Kazan ve Kırım'a kadar yayılmıştır.⁸ Osmanlı halifesi etrafında teşekkül edecek İslâm birliğini savunan Şeyh Halid, İstanbul'a ilk halifesini 1822 yılında yollamıştır.⁹

İstanbul'da kısa sürede yayılan Halidi-Nakşibendilik dönemin önde gelen devlet adamları, aydın ve sanatçılar arasında kendisine müritler bulmuştur. Halidiliğin bu hızlı yayılışı II. Mahmud tarafından başlangıçta şüpheli bulunmasına karşın tarikatın Osmanlı hilafetini savunması, Şeriat'e olan sıkı bağlılığı gibi sebeplerle kısa sürede İstanbul'daki en etkili tarikatlardan biri olmuş, 1837'de kendisi de Halidi olan Mekkizade Asım Efendi şeyhülislâm olarak atanmıştır.¹⁰ Bu tarihten sonra Halidilerin nüfuzu halk ve devlet nezdinde Cumhuriyet'e kadar giderek artmıştır. 1925 öncesinde İstanbul'da bulunan 658 Sufi tekkesinden 305'i Nakşilere aittir.¹¹

Kurtuluş Savaşı'na aktif olarak destek vermiş olan Nakşibendiler¹² yeni kurulan rejim tarafından İslâmcı gruplar arasında

6 Mehmet Akif Ersoy ve Elmalılı Hamdi Yazır gibi "küsün" Osmanlı bakiyesi İslâmcıların 1925 sonraki tutumları için bkz. Yasin Aktay, *a.g.e.*

7 Hamid Algar, *Nakşibendilik*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2007, s. 231.

8 Hamid Algar, *a.g.e.*

9 *A.g.e.*, s. 234.

10 *A.g.e.*, s. 235.

11 Hakan Yavuz, *a.g.e.*, s. 188.

12 Özellikle Özbekler Tekkesi Şeyhi Ata Efendi'nin İstanbul'da Milli Mücadele'ye verdiği destek bilinmektedir. Özbekler Tekkesi'nde İngilizler tarafından ara-

kendisine karşı en tehlikeli grup olarak görüldü.¹³ Bunun sebebi kuşkusuz Nakşibendilerin sadece niceliksel hacimleriyle ilgili değildi. Halidi Nakşibendiler siyaseti zorunlu kılan ontolojileri sebebiyle yeni kurulan rejime karşı muhalefet potansiyeli en yüksek gruptu.¹⁴ Nitekim 1924 ile 38 arasında Kemalist rejime karşı gerçekleşen 18 ayaklanmanın büyük çoğunluğu Nakşibendiler tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁵ Ancak söz konusu isyanların hiçbiri İstanbul merkezden idare edilmemiş ve ayrıca bütün Nakşibendilerin katıldıkları veya sahip çıktıkları ayaklanmalar da olmamıştır. İsyandar büyük ölçüde yereldir hatta belirgin olarak Kürt yerelindedir. Menemen hadisesini de resmî tarih yazımında olduğu gibi bir Nakşibendi ayaklanması olarak değerlendirsek, 18 isyanın 17'si Kürt nüfusun çoğunluğu oluşturduğu Anadolu'nun doğusunda gelişmiştir.¹⁶ Bu durum isyanların Kürt milliyetçiliği amacını mı güttüğü yoksa İslâmî bir kalkışma mı olduğu sorusunu gündeme getirmiştir.

Nakşibendilerin yerel bazı kalkışmalar dışında neden toplumsal bir örgütlenme içerisine giremedikleri başlı başına bir araştırma konusudur. Ancak bununla ilgili dönemin şartları

nan birçok kişi saklanmışır. Bunlardan biri de İsmet İnönü'dür. Nakşibendilerin Kurtuluş Savaşı'na verdiği destek için bkz. Hamid Algar, *a.g.e.*, s. 259.

- 13 Emekli Orgeneral Fahrettin Altay'ın naklettiği üzere Menemen Hadisesi'nden (1930) sonra, meclis başkanı Kazım Özalp ile Atatürk arasında şu konuşmalar geçer:

Kazım Paşa – Bitlis'de büyük bir isyan oldu idi. Bozkır isyanını yarıpanlarda da Nakşibendiler vardır.

Gazi Paşa – Bu teşekkülde kadın mensuplar meselesi de mühimdir, bunlara müsamaha etmek doğru değildir. KUMANDANLAR BİLMELİDİRLER Kİ BU TARIKAT YOK EDİLECEKTİR, siyasi irtibat aranacaktır.

Kazım Paşa – Bu tarikat muzır bir yılandıdır, mahvedilmelidir. (vurgu alıntının)

Menemen Vakası üzerine devletin zirvesinin konuşmalarının dökümü için bkz. Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş Ve Sonrası: (1912-1922)*, İnsel Yayınları, İstanbul, 1970, s. 434-437.

- 14 Nakşibendilerin muhalifliği sadece Kemalist devlete yönelmemiştir, Osmanlı idaresindeki sekülerleşmeye karşı da aktif bir muhalefet sürdürmüşlerdir. Bkz. Hamid Algar, *a.g.e.*, s. 258.

15 Hakan Yavuz, *a.g.e.*, s. 189.

16 Mete Tunçay, *a.g.e.*, s. 128.

ve Nakşibendi geleneği göz önüne getirildiğinde çeşitli tahmin ve varsayımlarda bulunulabilir. Halidi Nakşibendiler Osmanlı Devleti döneminde de bir toplumsal hareket olmaktan ziyade devlete (devlet adamlarına) yardımcı-uyarıcı pozisyon almışlardı. Devlete karşı toplumu savunan bir geleneğe sahip değillerdi. Tekke ve zaviyelerin kapatılması ile bir anda illegal bir statüye düşen bu tasavvufi örgütlenmelerin devletin sert yüzüyle mücadele edecekleri ne araçları ne de düşünsel açımları mevcuttu. Toplumsal herhangi bir örgütlenmenin isyan etmekle eşitlendiği bir ortamda isyan etmeyerek yer altına çekilmek belki de en akla yatkın çözümdü. Savaş yorgunu, fiziksel olarak hasta ve yaşlı bir toplumun da devletle karşı karşıya geleceği bir kalkışmaya girmeye istekli olmayacağı açıktır.

1950'lere kadar mümkün olduğunca yer altına çekilme stratejisi içerisinde olan Nakşibendi dergâhlarının Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950'li yıllarda toplumsal alanda faaliyetlerinin görünürlük kazandığını ifade etmek gerekir. İstanbul'da faaliyet gösteren Halidi Nakşibendiliğin önde gelen dergâhlarından Kelami dergâhı şeyhi Mahmut Sami Ramazanoğlu, İstanbul'a geldiği 1950'li yıllarda dinî faaliyetlerini yoğunlukla Erenköy'deki evinde devam ettirmiştir.¹⁷ İstanbul'da faaliyet gösteren bir başka önemli tekke olan Gümüşhanevi Dergâhı ise Hasib Efendi (1856-1949) döneminde çok kısıtlı faaliyet imkânı bulabilmişti.¹⁸ 1949 yılında şeyhlik vazifesini alan Abdülaziz Bekkine dikkatini üniversite gençliği ve bürokratlara yöneltirken dergâhın etki alanını genişletmeyi amaçladı. Bekkine'nin vefatının ardından yerine geçen Mehmet Zahit Kotku da dergâhın öğrenci, akademisyen ve bürokratlar içindeki etkisini daha da geliştirdi.¹⁹

1930 ve 40'larda siyasi sistemin açık İslâmcı toplumsal örgütlenmeye geçit vermediği doğru olsa da yine Nakşibendi ge-

17 Necdet Tosun, "Ramazanoğlu, Mahmut Sami (1892-1984)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı, 2007), s. 442

18 Emin Yaşar Demirci, *Modernisation Religion And Politics In Turkey: The Case Of The Iskenderpaşa Community*, İnsan Publications, İstanbul, 2008, s. 98.

19 Mehmet Zahit Kotku'nun faaliyetleri için bkz. a.g.e., s. 99-101. Ayrıca bkz. Ersin Nazif Gürdoğan, *Görünmeyen Üniversite*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011.

lenekle ilişkili iki karizmatik figürün kendi etraflarında kapalı cemaat örgütlenmesine giriştiklerini görüyoruz. Süleyman Hilmi Tunahan (1888-1959) ve Said Nursi.²⁰

Süleyman Hilmi Tunahan (1888-1959), Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıktığında İbtida-i Hariç medresesinde müderristi. Söz konusu medrese kanun uyarınca İmam-Hatip Mektebi'ne çevrilince müderrislik görevinden istifa etti.²¹ Süleyman Efendi medreselerin kapatılmasının ardından işsiz kalan 500'ü aşkın müderrisin fahri olarak öğrenci yetiştirmesini istemişti. Ancak Tunahan'ın bu fikrini diğer müderrisler yeni şartlarda tehlikeli buldular.²² 1937'de vaizlik görevine dönene kadar serbest ticaret ve çiftlik işleriyle uğraşan Süleyman Hilmi 1941'den itibaren gayriresmî ve gizli olarak Kur'an okutma ve kurs faaliyetlerine başlar. Çok küçük bir çevre içinde kalan bu çalışmaları Demokrat Parti'nin iktidara gelişinin ardından resmîyet kazanır. 1952'de ilk resmî kursun açılışı ardından sayıları hızla artarak, 1956'da sayısı 400'ü bulur.²³

Said Nursi'nin siyasetle ilgisi II. Meşrutiyet yıllarına uzanır. 1908 Temmuz devrimine destek vermiş olan Said Nursi'nin²⁴ en önemli arzusu pozitif bilimlerle İslâmî ilimlerin beraber okutulacağı *Medresetü'z-Zehra* adını verdiği üniversite projesi-

20 Said Nursi'nin Nakşibendilikle kurduğu bağ Süleyman Efendi'ye nispetle bakıldığında daha zayıftır. Her ne kadar Şerif Mardin'in altını çizdiği üzere Said Nursi hem Sirhindi hem de Mevlana Halid'i kendisini etkileyen kişiler olarak saysa da, Hamid Algar'ın gösterdiği üzere dönemin Nakşibendi şeyhlerine bağlanarak klasik bir şeyh-mürît ilişkisi içerisine girmemiştir. Bkz. Şerif Mardin, *Bediüzzaman Said Nursi olayı: Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişme*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 99-100. Said Nursi'nin tasavvufla ilgili düşünceleri ve Nakşibendilikle irtibatı hakkında geniş bir analiz için bkz. Hamid Algar, *Nakşibendilik*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2007, s. 277-304.

21 Reşat Öngören, "Tunahan, Süleyman Hilmi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2012, s. 375.

22 Mustafa Aydın, "Süleyman Hilmi Tunahan", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslâmcılık*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 315.

23 Mustafa Aydın, "Süleyman Hilmi Tunahan", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslâmcılık*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 308-322.

24 Said Nursi Selanik'te Temmuz 1908 devriminin 3. gününde "Hürriyete Hitap" adını vereceği bir nutuk atacak kadar İttihatçılara yakınlaşmıştı. Bkz. Mary F. Weld, *Bediüzzaman Said Nursi: Entelektüel Biyografisi*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 76

ni siyasi iktidara kabul ettirmektir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Anadolu direnişine destek veren Said Nursi 1922 yılında Mustafa Kemal'in davetiyle Ankara'ya gitmiş, Meclis'te yaptığı görüşmelerde *Medresetü'z-Zehra* projesi için girişimlerde bulunmuştu. Said Nursi yeni kurulacak devlette İslâm'a iç ve dış politikada merkezi bir rol verilmesi gerektiğini düşünüyordu ancak bu düşünce yönetici elite karşılık bulmadı. Said Nursi, Şeyh Sait İsyanı'na destek vermemesine rağmen önce Burdur'a sonra Isparta'ya daha sonra ise *Risale-i Nur* külliyyatını yazmaya başlayacağı Barla'ya gönderildi. Risaleleri Said Nursi söylüyor, talebeleri yazıya geçiriyordu. Daha sonra orijinal metin başka kâtip-talebeler tarafından el yazısıyla çoğaltılıyordu.²⁵ *Risale-i Nur*'ların bu şekilde elle yazılması risalelerin kopya edilmesi, okunması ve dağıtılması ile ilgilenen bir cemaatin ortaya çıkmasına sebebiyet verecekti. 1940'lı yıllarda en kalabalık ve siyasi iktidar açısından en dikkat çekici İslâmi grup *Risale-i Nur* cemaatiydi. Nurcular 1930 ve 40'lar boyunca çok yoğun siyasi-hukuki baskı altında kaldılar. Said Nursi ve öğrencileri bu yıllarda aralıklarla Eskişehir, Denizli ve Afyon'da hapis cezaları aldı. Demokrat Parti'nin iktidara gelişi nispi bir rahatlama getirse de kovuşturmalar devam etti. 1956 yılında *Risale-i Nur*'ların Latin alfabesiyle yayınlanması, Osmanlıca harflerin iktidar karnadında uyandırdığı olumsuz kanaati yumuşatarak cemaatin yaygınlığını arttırdı.

Said Nursi ve Süleyman Hilmi Tunahan'ın başarıları yeni koşullara uygun yeni bir stratejik örgütlenmeye girişmeleriydi. Siyasi rejimin son derece katı olduğu bir ortamda topluma açık bir İslâmcı örgütlenmeye girişemezlerdi, topluma kapalı ve mümkün olduğunca gizli bir örgütlenmeye ihtiyaçları vardı. Geleneksel şeyh-mürî ilişkisi de yeni şartlarda sürdürülemezdi çünkü bu ilişkiyi sürdürecekt mekânlar olarak dergâhlar kapatılmıştı. Dergâhlar, diğer bir deyişle toplumsal alanlar değil evler, dolayısıyla özel alanlar örgütlenme için devreye sokulmalıydı. Madem İslâmcılık kamusal alanda yasaktı o za-

25 Risalelerin yazımı ve kopyalanması ile ilgili detaylı bir anlatım için Mary F. Weld, a.g.e., s. 255.

man özel alanda İslâmi örgütlenme sürdürülmeliydi. Bu aslında yeni şartlarda özgün bir stratejik açılamdır ve rejim karşısında da öyle ya da böyle en başarılı örgütlenme modeli bu oldu. Bu örgütlenme modeli doğal olarak geleneksel şeyh-mürîd ilişkisi içerisinde devam etmedi, söz konusu şahsiyetlerin liderlik ve karizmaları elbette önemliydi ancak örgütlenmenin mantığını oluşturacak yeni bir manivelaya ihtiyaç vardı. Bu, Nurculuk için *Risale-i Nur*'ların kolektif yazımı, Süleymancılık için ise Kur'an-ı Kerim'in Arapça harflerle okunmasının kolektif öğretimi olacaktır.

Said Nursi ve Süleyman Hilmi Tunahan'ın özgün örgütlenme modellerine rağmen 1949-1950 momentine kadar cemaatlerinin son derece dar bir kitleyle sınırlı kaldığını not etmek gerekir. 1924-1925 momentinde büzülen İslâmcılık, 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle siyasal alanda değil ama toplumsal-kültürel alanda kendisine hareket alanı buldu. Demokrat Parti döneminde hareket imkânı bulan dergâh ve cemaatlerin herhangi bir İslâmi siyasallaşmaya yeltenemediklerini ya da yeltenmediklerini vurgulayalım. Genel siyasi tercihleri Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı Demokrat Parti'yi desteklemek gibi son derece pragmatik ve kısıtlı bir tavırla sınırlıydı. Said Nursi ve Süleyman Efendi'nin başını çektiği cemaat oluşumları 1950'li yıllarda her ne kadar azımsanmayacak bir yaygınlığa ulaşırsalar da özellikle 1960 sonrasında kendisini gösterecek yeni dindar elitleri kontrol altında tutabilecek ya da onları yönlendirebilecek bir güce hiçbir zaman erişemediler. İkinci Bölüm'de detaylı bir şekilde ele alacağımız bu yeni muhafazakâr-dindar kuşağın ortaya çıkışı o döneme kadar ki dergâh ya da cemaatlerin kontrol edebileceğinden çok daha büyük bir insan dalgasını oluşturuyordu. Türkiye İslâmcılığının esas öznesi 1950'lerle beraber yaşanan taşra modernleşmesiyle iktisadi ve kültürel kaynaklara çok daha fazla erişme imkânı bulan nesil olacaktır. Dergâh ya da cemaatlerin etkisi söz konusu kuşakları etkileyebilme kabiliyetleri ile sınırlı kalacaktır. Bu sebeple bu kitapta söz konusu neslin entelektüel, toplumsal ve siyasal oluşunun ve buna bağlı olarak failliğinin izi sürülecektir.

Metot

Anlamacı epistemolojiye²⁶ dayanarak 1976-1980 arası İslâmcı gençlik hareketine odaklanacak bu çalışmanın metodu “içerik analizi” olacaktır. Analizin malzemesi olacak “içerik”, bu dönemin *Milliyet*, *Yeni Devir* ve *Milli Gazete* arşivlerinden, Akıncılar hareketine katılmış aktivistlerle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerden ve sayıca az olsa da İslâmcı aktörlerin dönemi ilgilendiren hatıralarından elde edilecektir.

Gazete arşivleri, Akıncılar tarihinin “yazılmasında” gün ve gün gelişmeleri takip etme imkânı vermesiyle önemli bir kaynak sunar. Ancak gazeteler tek başlarına gerçekliği içerisinde barındırdığı çelişkiler ile bir bütün olarak yansıtmaktan uzak kaynaklardır. Halbuki başka herhangi bir toplumsal hareket gibi Akıncılar hareketi de tek bir resmî söylemden ibaret, herkesin fikir birliği içerisinde olduğu bir hareket değildir. Bir toplumsal-siyasal hareketin resmî sözcüleri tarafından ilan edilen istikametinin takibi önemlidir ancak bu istikamet oluşurken içeride ne gibi farklı arayışların, tartışmaların hatta kavgaların verildiği de gün yüzüne çıkarılmalıdır. Derinlemesine görüşme yöntemiyle ucu açık sorularla gerçekleştirilen röportajlar aktörlerin hareket içerisindeki “öznel” duygu ve düşüncelerinin ortaya çıkarılması bakımından işlevsel olacaktır.

Bu çalışma bünyesinde Akıncılar hareketi içerisinde etkin bir biçimde yer almış Mehmet Şahin, Mehmet Kartın, Mehmet

26 Ontolojik konum olarak nesnelcilik (*objectivism*) toplumsal davranışın nedenlerini farklı zaman ve mekân bağlamlarında geçerli olabilecek pozitif bilimlerin yasalarına benzer “bilimsel” yasalarla açıklamaya dayalı bilgi anlayışı olan pozitivizmi doğurur. Ontolojik konum olarak konstrüktivizm ise toplumsal davranışların anlamına odaklanarak anlamacı (*understanding*) ve yorumsamacı (*interpretivism*) bir epistemoloji ve metodolojiyi benimser. Bu metodolojik yaklaşıma göre “Türkiye İslâmcılığı” ve kavramın işaret ettiği bütün olgular, aktörler, devrimler, siyasal söylemler kapsayıcı ve zorunlu bilimsel bir yasayla açıklanamaz. Bunun sebebi tarihin yapıcısı olarak insan eyleminin doğa bilimlerinin olguları gibi zorunlu bir yasaya göre hareket etmemeleridir. Bunun yerine çoklu aktörlerin, içinde buldukları yapısal koşullar altında ortaya koydukları amaç-eylemlerinin anlamına yönelmek gerekir. Bkz. Paul Furlong ve David Marsh, “A Skin Not a Sweater: Ontology and Epistemology in Political Science”, *Theory and Methods in Political Science*, Palgrave Macmillan, Hampshire 2010, s. 184-211.